

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/44/42-46>

Pərvin Həsənova

Azərbaycan Dillər Universiteti

<https://orcid.org/0009-0006-1234-4160>

prvinhsnova4@gmail.com

İngilis ədəbiyyatında magik realizm prinsiplərindən istifadənin xüsusiyyətləri

Xülasə

Müasir ingilis nəsrinin tədqiqində diqqətimizi çəkən məsələlərdən biri də onun zəngin üslublara malik olmasıdır. Gerçək həyat təsvirlərini yeni janrda təcəssüm etdirən yazıçılar realizmi fərqli tərzdə - ifrat həddə təsvir etməyə başladılar. Üslub fantastikadan fərqli və daha çox postekspressionizmi xatırladırdı. Həqiqi olan, lakin dərk olunsa belə, təəccüb doğurmadan həyat həqiqətlərinin təsviri, ingilis ədəbiyyatından öncə Qərbi Avropa sənətkarlarının yaradıcılığında rast gəlinən idi. Romanın vacib bir elementi erotizmdir. Faulz yaradıcılığının hər mərhələsində özünü romantik və həssas həll olunmayan və cəlbədicə iyrənc və eyni zamanda cəsarətli erotikası ilə cəlb edir. Erotika, mifologiya və yaradıcının təbiəti haqqında düşüncələr məşhur yazıçının romanında bir-biri ilə sıx əlaqəlidir. Əsərdə ilham pərisi olan Erato müxtəlif rollarda qarşımıza çıxaraq oxucunu çaşdırır, ancaq əsəri oxuduqca bizə aydın olur ki, əslində bütün danışan qadın obrazları elə Eratonun özü, Mayls Qrinin isə təxəyyülüdür. O gah Mayls Qrinin erotik üsulla basdırılmış hisslərini ortaya çıxaran Doktor Delfi, gah boşboğaz, gah meşə şahzadəsi, gah geyşa kimi oxucuların qarşısına çıxır. Kitabı sona qədər oxuduqdan sonra başa düşülməsinə baxmayaraq, romanın başlığı onun süjetini, aparıcı ideyasını maksimum dəqiqliyi ilə əks etdirir. Oxucuya gəldikdə, oxucu əsərdə özünü kənar adam kimi hiss etməyi buraxır və bu oyunun iştirakçılarından birinə çevrilir. Romandan hər kəs özünə aid bir şey götürə bilər.

Açar sözlər: realizm, postmodernizm, Con Faulz, erotik, fantastika, mistik keyfiyyətlər, sürrealizm

Parvin Hasanova

Azerbaijan University of Languages

<https://orcid.org/0009-0006-1234-4160>

prvinhsnova4@gmail.com

The Characteristic of Using Magical Realism Principles in English Literature

Abstract

One of the key points that draws our attention in the study of modern English prose is its richness of styles. Realistic life portrayals have started to be expressed in new genres and magical realism has emerged as a distinctive approach. Unlike classical fantasy, it also evokes associations with post-expressionism. What is real, presented in a way that evokes surprise, has begun to be described in literature even before reality itself. This trend, which first appeared in Western European literature has found its reflection in English prose. The novel is based on an interesting narrative form. Fowles' creative style captivates the romantic and sensitive reader, simultaneously attracting the attention of those interested in erotica. Eroticism, mythology and creative imagination are intertwined in this piece.

The novel features mythological and artistic parallels - Erato's mythological symbol, for instance and even Eraton himself and the protagonist Miles, who erotically reveals Miles Green's repressed feelings, a garrulous, a forest princess and a geisha, who brings to life the emotions awakened by Doctor Delphi. These are all presented to the reader through surrealistic and mystical atmosphere of Miles' world. Although the reader may struggle to grasp the full meaning until the end, the title they

often of the novel maximally reflects its main idea and unity. As for the reader, they often see themselves as an outsider in the work but eventually become one of the participants in the narrative. Each person can take something of their own from this novel.

Keywords: *realism, fiction, mystical qualities, surrealism, postmodernism, John Fowles, erotic, fantasy*

Giriş

XX əsrin I yarısından populyarlıq qazanan bu üslub ilk öncə avropalı rəssamların, sonralardan isə söz sənəti nümayəndələrinin yaradıcılığında tətbiq olunmağa başladı. “Magik realizm” termini kimi tarixə düşən bu metod, ilk dəfə alman sənətsünası Frans Roh (1923) tərəfindən şərh olunmuşdur. O dövrün alman rəssamlarının fantastik və xəyali elementlərdən ibarət olan əsərlərini izah etmək üçün bu termindən istifadə etmişdir (Şərifova, 2015). Ən sadə şəkildə real olan şeylərin gündəlik həqiqətlərə uyuşmayan ifadəsi hesab olunan magik realizm termininə bədii ədəbiyyatda da rast gəlinir. Bədii ədəbiyyata isə bu termini ilk dəfə tətbiq edən argentinalı Artura Uslaro Pietri, onun bədii əsərdə təcəssüm prinsiplərini işləyib-hazırlamışdır. Zaman keçdikcə dəyişikliklərə məruz qalmış magik realizm anlayışı zamanın sınağından uğurla çıxaraq, postmodernizmdə də öz mövqelərini qoruyub saxlamışdır. Mistikadan çox postekspressionizm və avanqardizmin elementləri hiss olunan magik realizmdə reallıq, vizioner-“irreallıq” formasında təqdim olunur (Mirzəyeva, 2019). Magik realizm postmodernizmin tərkib hissəsində inkişaf etdiyi üçün, ondan bəhrələnərək ifadə vasitəsinə çevrilmişdir. Bu ifadə vasitəsinin imkanları sərhəd tanımır. Herman Kazakın fikrinə görə, “Sürrealizm, magik realizm-qeyri-rasional poetikanın bu fenomeninə nə ad qoyursunuzsa qoyun, ekspressionizmdə olduğu kimi, onun ifadəliyini, xeyrini, ahəngliyini qoparıb atmaq mümkün olmayacaqdır”. Herman Kazakın yanaşmasından fərqli olaraq, Frank Trommler bu fenomenin izahını daha dəqiq, daha məntiqə uyğun şəkildə açıqladı: “II Dünya müharibəsindən sonra köhnə ədəbi ənənələrə magik realizm adıyla ikinci nəfəs verildi. İstər nərsə, istərsə də nəzmdə postekspressionizmin və sürrealizmin poetik xüsusiyyətləri magik realizmdə cəmləndi”. Sürrealizm və avanqardizmə yaxın prinsiplərin magik realizmin estetikasında formalaşdığını deyən daha bir ədəbiyyatşünas-tənqidçi Massimo Bontempelli bu metodun əsl mahiyyətini maddi aləmlə insan arasındakı həqiqi əlaqənin mövcud olduğunu müəyyənləşdirmək və gerçəkliyin gizli tərəflərinə nüfuz edə bilmək funksiyasında gördü (İbrahimova, 2018).

Tədqiqat

Magik realizm keçmişdən bu günə Avropa alimlərinin əsərlərində. Magik realizm fenomeni bədii düşüncədə istiqamət kimi Latın Amerikasına qitəsinin adı ilə bağlıdır. Lakin bu heç də sırf bu ədəbiyyata məxsus xüsusiyyət kimi səciyyələndirilmir. Real həyatın magiyasına inanan kolumbiyalı yazıçı Qabriel Qarsiya Markesin fikrincə, ilk magik realist əsər Xristofor Kolumbun gündəliyi olmuşdur. Lakin bu barədə bəzi zidd fikirlər vardır. Bəzi tədqiqatçılara görə isə İspan İntibah ədəbiyyatının korifeyi Migel de Servantesin “Don Kixot” əsəri magik realizmin ilk nümunəsi hesab olunmalıdır (Bowie, M.Freud, 1987). Hindu mifləri üzərində ispanlar tərəfindən yazılmış magik realizmə aid kitabların ortaya çıxması məhz Kuba inqilabından sonraya təsadüf etdi. Magik realizmin bu günkü gündə bədii metod olaraq tanınmasını birbaşa Kuba inqilabına bağlayan Qabriel Qarsiya Markez onu bu hadisənin nəticəsi olaraq daha geniş kütlələrə yayıldığını iddia edirdi.

Folklor, əsərlərə arxalanan magik realizmdə zaman və məkan anlayışları məntiq qanunlarına tabe olmur. Keçmişlə indiki zaman arasındakı əlaqələri izləmək, səbəb və nəticələrin qarışmış şəkildə, bəzən isə nəticənin səbəbdən əvvəl gəldiyinə rastlamaq bu metodun özünəməxsus xüsusiyyətlərindəndir. Misal olaraq, faciə baş verməyib, amma qəhrəman artıq əzab çəkir. Bu nümunə nəticənin səbəbdən əvvəl gəldiyini göstərir. Magik realizmdə, həmçinin, eyni obrazın əsər irəlilədikcə müxtəlif şəxslərə parçalandığının şahidi oluruq. Belə ki əsərin əvvəlində mən deyə əsəri nəql edən təhkiyəçinin əsərin sonlarına yaxın ikiləşib-üçləşdiyini görürük. Əsərlərdə magik realizmin siyasi və sosial yükü həmişə güclü olub. Eyni zamanda hər yazıçının magik realizmi öz

cəmiyyətinin adət-ənənələri çərçivəsində başa düşüləndir. Qohum-əqrəbə əlaqələrinə önəm verilən magik realizmdə bütöv mətn şəcərə ağacı üzərində qurulur və hadisələrə həmin soydan olanlar istiqamət verir. Məntiqi paradoksun olmadığı magik realizmdə təhkiyəçi bütün qeyri-adi hadisələri adi qəbul edən biri kimi göstərilir.

“Nağıllar, əfsanələr, nəsil-dən-nəslə ötürülən fantastik hekayələr, qısacası, folklorla bağlı ədəbiyyat magik realizm cərəyanının seyrini yaradır. Bu qeyri-adi hadisələr oxucunu razı salmaq üçün heç bir əlavə zəhmət tələb etmir”. “Burada heç bir şey qəribə deyildir. Qəribə olan oxucunun özünün gerçəklik anlayışdır” (Smale, 2004). Magik realizm metodu ilə yazılmış əsərlərdə postmodern mətnə tez-tez rast gəldiyimiz mübaliğələrə, məcaz və metaforalara, kinayələrə müraciət olunur. Əfsanələr, miflər və nağıllar qədər gündəlik həyat problemləri də seyrin, möcüzənin qarışığında təqdim olunur. Bu cür əsərlərdə ruhlara, cadulara və s. rast gəlinir, bəsit məkanlar və xarakterlər qeyri-real hadisələrlə uzlaşdırılır (Abdullayeva, 2018). İlk olaraq Cənubi Amerikada yaranmasına baxmayaraq magik realizm ünsürlərinə bir çox dünya yazarlarının əsərlərində rast gəlmək olar. Yazıçıların əsərlərində müxtəlif seyrli, əfsanəvi varlıqların, magik əşyaların, mənsub olduğu xalqın, inandığı dinin mistik əhvalatlarının obrazlarının əksi, əsərdə zamanın mücərrəd bir məfhumla çevrilməsi və s. məqamlar mühüm magik realizmin əsas prinsiplərindəndir. Bu prinsiplərə Q.Q.Markes, A.Karpentier, X.Kortazar, M.Asturias, F.Kafka, M.Bulqakov kimi dünyaca məşhur yazıçılar yaradıcılığında rast gəlinir. Gerçək dünya ilə xəyali dünyanı birləşdirərək bədii əsərdə yeni atmosfer yaratmaq gücünə sahib olan yazıçılar yeni düşüncə tərzinin formalaşmasına, dünyanın mifik modelinin cızılmasına xüsusi səylərini göstərmişlər. Bu düşüncə tərzini mifik təfəkkürdən doğan həyatı qavrama və izah etmənin bir yoludur. Latin Amerikası yazıçılarının yaradıcılığında daha çox inkişaf edən magik realizmi Alejo Karpentier “Bu dünyanın krallığı” adlı romanının proloqunda fəvqəladə gerçəklik sözü ilə əvəz edir. Fəvqəladəni gerçəkliyin bir hissəsi hesab edən qitə yazıçıları – X.Kortazar, X.L.Borxes bu istiqamətdə məhz Avropa ədəbiyyatından, xüsusən də Franz Kafkadan təsirləndiyini bildirirlər. Ədəbiyyatşünas-alim Luis Leal magik realizmin bütünlükdə Latin Amerikası ölkələri ədəbiyyatına xas olduğu fikrini qəbul etmir. Alimin fikirlərinə görə, insan həyatının sirli məqamlarına toxunmaq, ingilis ibtidai düşüncə tərzinin özəyidir. Möcüzələrə və fəvqəltəbii hadisələrə həssas münasibət ingilis erkən düşüncə tərzinin xarakterik xüsusiyyəti olmuşdur. Layya Monanın qravürlərində XVI əsrə xas divar oymalarında caduetmə mərasimləri, qaradərili insanların mağaralarda ruhların, seyrli qüvvələrin çağırılmasına dair şəkil-sübutlar, ingilis bədii zövqünün təxəyyül, qorxu və dəhşət doğuran elementlərdən formalaşması ilə bağlılığına sübutdur. İngiltərədəki mistik ənənə uzun bir tarixə malikdir. Dumanlar və xəyallar ölkəsinin sakinlərinin mistisizmin güclü bir qüvvə olmasına inanmaları orta əsrlərdən bu yana fəvqəltəbii hadisələrin erkən təqlidləri ilə əlaqələndirirlər. İngilis hibridliyinə həvəs xüsusilə ingilis romançılıq ənənəsində daha güclü özünü büruzə verir. Hələ orta əsrlərdə Riçard Rol qələmə aldığı “The Fire of Love in The Form of Life” əsərində ingilis ədəbiyyatında mistik ənənələrin mövcudluğuna dair dəlillər irəli sürür. İngilissayağı düşüncənin hibridləşməsi daha çox orta əsrlər dramalarında nəzərə çarpır. Erkən misteriyalarda “karnavallaşma” və ölüm, kral və kloun, klounada kimi bir-birini izləyən süjet xətləri sonralar tragikomik pyeslər kimi tarixə düşürlər. Bu pyeslərdə müqəddəsləşdirilmiş fəvqəltəbii güclər adi rəzilliklə müqayisədə daha da parlaq görünür (Besley, 1980).

Səyahətçi obrazı əsərdə heç də ingilissə xas olmayan xüsusiyyətləri ilahiləşdirir, mövcudluğu real görünməyən fikirlərin daşıyıcısına çevrilir. Bununla da o, milli identikliyi müəyyənləşdirmək, instinktiv olaraq özünü təsdiq etməyə can atır. İngilis realizminin görkəmli nümayəndəsi Ç.Dikkenzin yaradıcılığı da möcüzəylə zəngin epizodların, fəvqəltəbii hadisələrin reallaşması səhnələri ilə zəngindir. Dikkenz realizminin spesifik xüsusiyyəti onun həyat gerçəkliklərinin təsvirində uydurulmuş səhnələrə də yol verməsindəndir (Kamal, 2012). Seyrli qüvvələrin insan taleyinə, həyat həqiqətlərinə birbaşa təsir etməsi onun qəhrəmanlarının tale yolunu cızır. Bu qüvvələrin vaxtında peyda olmaması qəhrəmanın faciəsi ilə nəticələnə bilər kimi fikirlər oxucunu

əsər boyu həyəcanlandırır. Hansısa mistik qüvvə gözlənilmədən peyda olur, şəx qüvvələrlə mübarizə aparır, qələbə çalır və yaxud da tam əksinə, qəhrəmanın məhvində səbəb olur. Dünyanın mükəmməl olmadığını təsvir etmək istəyən Dikkenz bəzi problemlərin həlli yolunu qeyri-real mühitdə, aləmdə cözməkdə görür. Elə bil ki yazıçı real dünyanın əksikliklərini irreal dünyada tarazlayır. Möcüzə elementlərinə müraciət yazıçının absurd ideyaların tərəfdarı kimi tanınmasına da izn verir. Digər tərəfdən Dikkenzin yaradıcılığında uydurma motivləri ingilis ədəbiyyatında erkən magik realizmin təzahürü kimi hesab oluna bilər.

“Müasir dövr ingilis ədəbiyyatı ingilis postmodernist dünyagörüşünün, mədəniyyətinin prinsipləri üzərində formalaşmışdır. Təxminən latınamerikan romanındakı magik realizm təcrübəsindən 50 il sonra yaranan ingilis magik realizmi Karib dənizi hövzəsinə məxsus ədəbi-mədəni ənənələrdən də yararlanmışdır” (Quliyev, 2012). Fenomenal, izahı olamayan hadisələrin baş verməsi, ikili dünyaların mövcudluğu, bəzi nüansların zəngin təsviri, bəzi xüsusiyyətlərin hansı tarixi şəxsiyyətlərə məxsus olmasının mətnə aşkarlanması, fantastik ünsürlərə məhdudiyyətin qoyulmaması kimi elementlər məhz latınamerikan romanından gəlmişdir (Quliyev, 2005).

Con Faulzun yaradıcılığında magik realizmin xüsusiyyətləri. XX əsr ingilis ədəbiyyatında magik realizmin inkişafı və formalaşmasında postmodernist yazıçı Con Faulzun yaradıcılığının rolu danılmazdır. Con Faulz Britaniya ədəbiyyatında özünəməxsus yeri olan, bir çox cəhətdən milli ədəbi-bədii fikirdə müasir ədəbi-bədii prosesin əsas inkişaf istiqamətlərindən birini müəyyənləşdirən sənətkarlardan biridir. Mif və folklor nümunələrinə müraciət edən ədibin əsərlərində informasiyanın çoxluğu, psixozanaliz, mifologiya, erotik pastiş simvolika, sehr elementlərinin mövcudluğu əsərin süjet xəttinin bir çox mənbələrdən bəhrələnməsinə işarədir. Bütün bu xüsusiyyətlərin biri-biriylə əlaqələndirilməsi, Con Faulz mətnlərinin çoxyönlümlü olmasının əsas səbəbləri onun postmodernist iqtibasların qoyuluşu ilə məhdudlaşmır. Əsərlərinin gərgin drammatizmi mifoloji aspektdə ekzistensial dəyərlərinin dərinəndə araşdırılması ilə müəyyənləşir. Yazıçının “Kolleksiyaçı”, “Sehrbaz”, “Fransız leytenantın qadını”, “Qara ağacdən olan qüllə”, “Mantissa”, “Həşərat” kimi əsərləri müəllifin zəngin və geniş dünyaduyumunun və düşüncə tərzinin görüş yeri, bir-birilə uyuşması, spesifikliyi qoruyub saxlamaqla ümumbəşəri dəyərlər əsasında araya gəlməsinə köklənmişdir. “Con Faulzun romanları, üslub olaraq viktoriyan romanından latınamerikan romanının poetik xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirir, gözlənilməz ədəbi assosiasiyaların – orta əsrlər fransız balladalarından tutmuş müasir absurd təhkiyənin prinsiplərini özündə ehtiva edən, yəni intermedial xarakter kəsb edən əsərlərdir (Abdullayeva, 2019). Absurd janrının yaranma tarixi qədim köklərə-folklor ənənələrinə, eləcə də saray şairlərinin və mütəfəkkirlərinin latın dilində yazdıqları siyasi satirik məzhəklərə, təqlid teatrına gedib çıxır. Həmçinin absurd təhkiyədə qərribə varlıqların, möcüzələrin, fəvqəltəbii, qeyri-adi hadisələrin mövcudluğu fantastik təhkiyədən fərqli olaraq mətnaltı mənaya yüklənir, bəzən isə dərkənilməz, aqlaşığız hadisələrlə zəngin bədii aləmə çevrilir. İngilis təxəyyülü müxtəlif adaptə və assimilyasiyaya uğramış təsəvvürlərin fonunda yaranması, ingilis dünyagörüşünün xüsusi çəkisinin artmasına gətirib çıxartmışdır.

Con Faulz yaradıcılığında magik realizm həyatın adiliklərində möcüzə tapmaq, əsərlərin ideya-məzmun qatına tutum, məna vermək, obrazların şəxsi keyfiyyətlərini, mənəvi dünyalarının zənginliklərini daha rəngarəng, təbii və canlı şəkildə təsvir etmək vasitəsidir. Digər tərəfdən, onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Con Faulz latın amerikalı magik realistlər kimi mifoloji motivə müraciət edirdi. O bunu ona görə edirdi ki, insanın ekzistensial problemlərinin tarixin müxtəlif dövrlərində təkrarlandığını və müasir dövrdə də aktuallığını təsdiqləsin. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, yazıçının heç bir əsərində mifoloji motiv əlavə məqsəd və ya vasitələrin ifadəsinə çevrilməmişdir. Yazıçı mifoloji motivi konkret əsərin ideya-məzmununa üzvi şəkildə bağlamağı bacarmış, bu baxımdan, mifoloji motiv onun əsərlərində magik realizmin təzahür xüsusiyyətinə çevrilmişdir. Con Faulz öz əsərlərinin poetikasıyla Britaniya cəmiyyətində mövcud olan problemlərin və real

ziddiyyətlərin həlli yollarını aşkarlamağa cəhd edirdi. Problemin bu aspektdən qoyulmasında Faulzun magik realizm və mifoloji motivlərdən istifadə etmək məharəti xüsusi qeyd olunmalıdır.

Nəticə

XX əsr dünya ədəbiyyatında realizmin fərqli və müasir forması kimi təşəkkül tapan magik realizm yaradıcı metodu, bir neçə mədəniyyətlərin (Avropa və Cənubi Amerika) assimilyasiya prosesi nəticəsində formalaşan yeni bir düşüncə tərzidir. Latin Amerikası ölkələri ədəbiyyatının məhsulu kimi tanınan sehrli realizm, Qərbi Avropa ədəbiyyatında, xüsusilə də, XX əsr postmodernist romanında rast gəlinən unikal ədəbi hadisə kimi tarixə düşmüşdür.

Ədəbiyyat

1. Abdullayeva, Y. (2019). Böyük Britaniya postmodernist romanın təşəkkülü. *İpək yolu*, №1, s.63-70.
2. Abdullayeva, Y. (2018). Postmodernist diskursda nağılın dekonstruksiyası: Ancela Karter və Nil Qayman yaradıcılığında roman-nağıl. *Filologiya məsələləri*, № 18, s.241-247.
3. Anderson, P. (1998). *The origins of postmodernity*. Verso.
4. Belsey, S. (1980). *Critical practice*. Text. Kathrin Belsey. Methuen.
5. Bowie, M. Freud, (1987). *Proust and Lacan: Theory as fiction Text*. Cambridge etc. Cambridge university press.
6. Quliyev, Q. (2012). *XX əsr ədəbiyyatşünaslıq konsepsiyaları*.
7. Quliyev, Q. (2005). Postmodernizm. *"Azərbaycan" jurnalı*, №9, s.172-181.
8. İbrahimova, S. (2018). 1950-70-ci illər ingilis ədəbiyyatında yeni nəsr. *Filologiya məsələləri*, № 19.
9. Kamal, N. (2012). *Umberto Eko və postmodernizm fəlsəfəsi*. Qanun.
10. Mirzəyeva, V. (2019). Afro-amerikalı yazıçıların yaradıcılığında folklor-mifoloji motivlər və magik realizm problemi. *İpək yolu*. s.137-145.
11. Smale, D.J. (2004). *Magic realism: transformations and migrations of a disputed critical category*.
12. Şərifova, S.Ş. (2015). *Çağdaş Azərbaycan Postmodern romanı*. Elm və təhsil

Daxil oldu: 14.01.2025

Qəbul edildi: 21.04.2025